

Основні напрями розвитку краєзнавчої бібліографії Донбасу в 30—60-х роках ХХ століття

*Наталія Литвиненко,
аспірантка ХДАК*

Досліджуються проблеми розвитку краєзнавчої бібліографії Донбасу у 30—60-ті роки минулого століття, визначаються основні його напрями.

Ключові слова: краєзнавча бібліографія, краєзнавчі посібники; рекомендаційна бібліографія, бібліографічна діяльність, поточна та оперативна бібліографічна інформація, краєзнавчі показники.

Розвиток краєзнавчої бібліографії Донбасу у 30—60-ті роки ХХ століття був обумовлений насамперед подальшим дослідженням краю як економічно перспективного. Створюються нові наукові центри, спеціальні організації. У 30-ті роки змінюється характер діяльності суспільного краєзнавства, але, не маючи матеріальних ресурсів, утрачаючи в роки репресій кадри, воно поступово згортає свою діяльність. Продовжують свою роботу Наукове товариство Донеччини, краєзнавчі музеї, тривають природознавчі, археологічні та етнографічні дослідження регіону. У 1936—1937 роках відбулися дві фольклорні експедиції, учасники яких (відомий фольклорист В. Харків, музикознавець В. Дяченко, філолог Б. Буряк) записували пісні, перекази [6, 7].

Протягом 30-х років на території Донбасу виходило 338 газет, з них 273 багатотиражні та 3 журнали [14]. Наприкінці 30-х років у м. Сталіно (зараз Донецьк) в обласному видавництві вийшли книги І. Гонімова "Старая Юзовка", "На берегу Кальмиуса", В. Гроссмана "Степан Кольчугін", які знайомили читача з різними періодами історії міста.

Дослідження промислових районів, де були багаті запаси корисних копалин, викликали потребу в фундаментальних бібліографічних працях та в оперативній поточній бібліографічній інформації. Створенням краєзнавчих покажчиків літератури починають займатися спеціальні бібліотеки — академічні, краєзнавчих музеїв та в меншій мірі державні, тобто обласні, які уже на той час мали фонди краєзнавчої літератури.

Обласні бібліотеки краю в ці роки тільки-но починають приступати до краєзнавчої роботи, створюють краєзнавчі картотеки, які з часом стали основою для формування краєзнавчих бібліографічних посібників Донбасу.

Обліком його періодичних видань у цей час займається і Кабінет друку при відділі друку і видавництва Донецького обкому КП(б)У. Результатом такого обліку став покажчик "Печать Донецкой области", який складався з розділів: "Цифровые данные о печати Донбасса"; "Общий список газет и журналов Донбасса"; "Список типографий и цинкографий"; "Областные газеты"; "Окружные газеты"; "Городские газеты"; "Районные газеты"; "Многотиражные газеты шахт, за-

водов, вузов"; "Журналы" [14]. Відомості, які наводились про видання, уміщували назви видання, місце видання, наклад, мову видання, з якого року воно видається та кількість співробітників редакції.

Наприкінці 30-х років бібліотеки краю починають ставати центрами краєзнавства, приступають до поточної ресертрації усієї краєзнавчої літератури, створення картотек універсального характеру. Серед завдань краєзнавчої бібліографічної діяльності бібліотек були: забезпечення максимально повного виявлення, обліку та систематизації літератури про край; допомога місцевим органам влади, підприємствам, установам, науковим закладам у вивченні та розробленні питань розвитку виробничих потужностей регіону, його економіки і культури засобами краєзнавчої бібліографії. Також мало місце бібліографування місцевих періодичних видань. У ці роки йшло подальше формування системи краєзнавчих бібліографічних посібників, насамперед на виробничу тематику. Практично не випускались краєзнавчі рекомендаційні бібліографічні посібники.

Ситуація з рекомендаційними посібниками краєзнавчого змісту змінюється в 40-ві роки. Це було пов'язано з тим, що у 1940 році вийшла постанова ВКП(б) "Про літературну критику і бібліографію", в якій йшлося про те, що основним напрямом бібліографічної діяльності бібліотек має стати рекомендаційна бібліографія.

Дійсно, у післявоєнний період кількість рекомендаційних посібників про край зростає. Тематика, в основному, була присвячена питанням історії міст Донбасу, їхньому революційному минулому, подвигам земляків у роки Великої Вітчизняної війни. Крім обласних бібліотек краю, укладанням таких посібників займався відділ довідково-бібліографічної роботи Державної бібліотеки СРСР ім. В. І. Леніна. Як приклад можна назвати підготовлений у 1947 році список "Город Ворошиловград и Ворошиловградская область", який увібрав з 47 джерел та мав п'ять розділів: "Основная литература историко-экономического характера"; "Природные богатства"; "История горнозаводской промышленности"; "Революционное движение на Луганщине"; "1917 и период гражданской войны" [4]. Майже через десять років, бібліотекою укладено списки "История города Ворошиловграда", "Донбасс в целом".

Провідною темою бібліографічних посібників аналізованого періоду розвитку краєзнавчої бібліографії Донбасу була тема Великої Вітчизняної війни 1941—1945 років. Так, Луганською обласною бібліотекою ім. О. М. Горького разом з Краснодарським державним музеєм "Молода гвардія" у 1959 році укладено список, присвячений подвигам молодогвардійців [12]. Історико-революційні події знайшли відображення також у списку Луганської обласної бібліотеки "Борцы за победу Октября на Луганщине" [2].

Тоді ж Донецька обласна бібліотека ім. Н. К. Крупської започаткувала серію рекомендаційних бібліографічних посібників: "Герои гражданской войны", "Наши знатные земляки", в яких виходили як рекомендаційні бібліографічні списки, так і пам'ятки читачу. Крім того, тематика рекомендаційних покажчиків малих жанрів була пов'язана з розвитком промисловості, трудовими здобутками працівників підприємств краю. Починали виходити й тематичні плани місцевих видавництв, що відображали літературу, випущену на території краю [8].

Бібліографуванням літератури, присвяченої розвитку вугільної, металургійної промисловості, економіці Донбасу,

займалися видатні учені Г. Бакулев, Г. Марягін, В. Фесенко та інші. Як правило, покажчики цього часу були невеликі за обсягом, не анотовані, переважало тематичне групування матеріалу, були відсутні допоміжні покажчики.

У 1959 році було прийнято "Положення про краєзнавчу роботу обласних, крайових, республіканських бібліотек", яке визначило основні напрями та зміст цієї роботи. У ньому вперше були названі структурні ланки системи краєзнавчих бібліографічних посібників [16]. З 1959 року обласні бібліотеки почали отримувати обов'язковий примірник місцевих видань.

У 1960 році відбулася Всесоюзна нарада бібліотек з питань краєзнавчої роботи. Все це сприяло покращенню краєзнавчої роботи бібліотек, насамперед обласних. З'явилися перші методичні рекомендації на допомогу бібліотекам.

На початку 60-х років соціальне життя країни поживалось у зв'язку з так званою "відлигою". Тривало це недовго, але за короткий час відкритості з'явилась можливість публікувати недоступні раніше матеріали й документи з історії країни в цілому та окремих територій. Це викликало великий потік краєзнавчої літератури і як наслідок — піднесення бібліотечного краєзнавства.

Продовжувалось становлення підсистеми краєзнавчої рекомендаційної бібліографії. Підвищився методичний рівень краєзнавчих бібліографічних посібників, з'явилися однотипні бібліографічні покажчики: "Они защищали Родину", "Имени героев", "Трудовой подвиг Донбасса в художественной литературе" та інші. Крім того, характерним для цього періоду стала поява комплексних рекомендаційних покажчиків, присвячених краю, таких як "Книги о нашем крае".

Також це десятиріччя ознаменовано появою універсальних рекомендаційних посібників "Що читати про ... область". Вони відбивали літературу за невеликі проміжки часу, 10—15 років. З'являлись подібні посібники й про окремі міста. Своєрідним доповненням посібників "Що читати про ... область" можуть слугувати посібники з літератури за зразком: "Имени героев: рекомендательный список литературы о героях, чьими именами названы улицы города".

Бібліографуванням нових книг про край у 1968 році почала займатись Донецька обласна бібліотека ім. Н. К. Крупської, укладаючи поточні бібліографічні списки "Нові книги про Донецьку область, що надійшли у ... році" [5].

Особливої уваги заслуговує краєзнавча бібліографічна діяльність бібліографа Луганської обласної бібліотеки ім. О. М. Горького Г. Табачникової. Тематика укладених нею посібників різноманітна. Це рекомендаційні списки літератури, присвячені розвитку фізичної культури і спорту на Луганщині, її природним умовам, археологічним дослідженням тощо.

Більшість рекомендаційних бібліографічних покажчиків укладалась у зв'язку із святкуванням історичних подій, ювілеїв та інших заходів, які привертати увагу громадськості. Ці посібники відіграли певну роль у роботі публічних бібліотек. Крім обласних бібліотек, короткі рекомендаційні списки укладали і бібліотеки вищих навчальних закладів. Тематика їх відбивала історію розвитку краю, в основному історико-революційних подій.

Тоді ж стали видавати літературні твори місцевих письменників не тільки на Донбасі, а й у центральних видавництвах, вони друкувались у журналах і газетах. Підвищувався інтерес до творчості письменників, що і викликало необхідність бібліографування їхніх творів і літератури про них. Так, у 1968 році співробітниками Луганської обласної бібліотеки ім. О. М. Горького укладено бібліографічний покажчик "Писатели Луганщины" [15]. На відміну від попередніх видань бібліотеки, він мав уже науково-допоміжний апарат, містив короткі біографічні довідки та бібліографічні відомості про праці членів Спілки письменників, які мешкали та працювали в Луганській області. Краєзнавча літера-

турна бібліографія цих років була представлена також тематичними рекомендаційними посібниками за зразком: "Донбасс в художественной литературе", "Луганщина в стихах и песнях".

Зусиллями наукових бібліотек вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ починає формуватись підсистема науково-допоміжної бібліографії. З'являється покажчик наукової бібліотеки Донецького інституту економіки промисловості "Экономика промышленности Донбасса", укладений разом з Донецькою обласною науковою бібліотекою ім. Н. К. Крупської, який в наступні десятиліття стає продовжуваним виданням. Покажчик — перша спроба систематизувати літературу з економіки промисловості Донбасу. До його першого випуску ввійшли праці (як книжкові, так і періодичні наукові видання, статті із збірок наукових праць, автореферати дисертацій) за період з 1963 по 1967 рік [17]. Питанням наукової організації праці у вугільній промисловості Донбасу присвячений покажчик цієї самої бібліотеки, який вийшов у 1968 році [13].

Заслуговує уваги науково-допоміжний покажчик "Библиография по истории угольной и металлургической промышленности Донбасса" науково-технічної бібліотеки Луганського будинку техніки [1]. До нього увійшло близько 1000 бібліографічних записів про вітчизняну книжкову та журнальну літературу за більш ніж столітній період розвитку краю. Матеріал у покажчику систематизований за основними періодами розвитку краю та за розділами: загальні питання; гірничо-промисловість; металургійна промисловість; робітничий рух кінця XIX—початку XX століття та ін. На нашу думку, цей покажчик можна розглядати як бібліографічну пам'ятку, що засвідчила величезну роль Донбасу в ті роки.

Прикладом галузевого науково-допоміжного покажчика є "Луганщина промышленная" — спільна праця Науково-технічної бібліотеки Луганського будинку техніки та Луганської обласної бібліотеки ім. О. М. Горького [10]. На жаль, видання не збереглося, відомості про нього містяться у ювілейному покажчику "Век живет, век учит", присвяченому 100-річчю Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. М. Горького.

Бібліографуванням літератури про Донбас у той час займався й відділ бібліографії Центральної наукової бібліотеки АН УРСР, співробітники підготували список літератури, присвяченої відбудові народного господарства Донбасу в 1920—1925 роках [3].

У 60-ті роки наукові бібліотеки починають обліковувати праці професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, видаються бібліографічні покажчики праць Донецького політехнічного інституту.

Зазначені роки були ознаменовані й появою науково-допоміжних поточних покажчиків, які надавали інформацію про нову краєзнавчу літературу. У Луганську починає видаватись такий, як "Литература о Луганской области", а у Донецьку — "Новые книги о Донецкой области, поступившие в Донецкую государственную областную научную библиотеку им. Н. К. Крупской". У подальшому покажчики нової літератури заклали основу для розвитку системи краєзнавчих бібліографічних посібників Донбасу.

У 1962 році була прийнята постанова ЦК Компартії України "Про видання "Історії міст і сіл Української РСР", яка в подальшому стала першою фундаментальною працею, присвяченою історії населених пунктів окремих областей України. Важливе місце у збиранні матеріалів для написання нарисів про міста і села належало обласним державним архівам, музеям, науково-дослідним установам. Значну роль у цьому відіграли обласні бібліотеки, де було зосереджено найповніші фонди краєзнавчої літератури. Очоловала цю роботу Державна історична бібліотека УРСР, яка спільно з Інститутом історії АН УРСР розробила методичні

рекомендації щодо організації роботи обласних бібліотек з надання допомоги авторам нарисів.

У Державному архіві Луганської області зберігається фонд Р-2761 Луганської обласної редколегії "Історії міст і сіл Української РСР", де містяться "Бібліографічні матеріали з написання нарисів і довідок з історії міст і сіл Луганської області". На 223 сторінках друкованого та рукописного текстів відображаються бібліографічні покажчики, бібліографічні переліки з державних архівів Донецької, Харківської областей, бібліографічні списки Державної бібліотеки СРСР ім. В. І. Леніна, Харківської наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Наукових бібліотек Інституту історії АН УРСР та Луганського педагогічного інституту ім. Т. Г. Шевченка, Луганської обласної бібліотеки ім. О. М. Горького. Крім бібліографічних матеріалів, фонд уміщує "Очерки по истории г. Луганска", "Справки по истории города Луганска за послевоенные годы", де наводились відомості про розвиток народного господарства, культури міста з 1956 по 1965 роки. Нариси та довідки містили численні посилання на архівні фонди, журнальні та газетні статті (фонд 2761, оп. 1, спр. 135). Там можна знайти й переліки праць скульпторів, найвидатніших творів художників, а також перелік дисертацій на здобуття наукових ступенів, монографій вчених Луганського медичного інституту, довідку про творчість письменників Луганського відділення Спілки письменників УРСР із зазначенням їхніх творів.

На допомогу авторам "Історії міст і сіл Донецької області" Донецькою обласною бібліотекою у 1964 році підготовлено науково-допоміжний покажчик "История городов и сел Донецкой области". Покажчик мав великий обсяг — 249 сторінок і був, на наш погляд, науковою фундаментальною працею [11]. Бібліотекою було зібрано також велику бібліографічну базу з історії міст і сіл Донецької області [5].

Краєзнавча бібліографічна діяльність інших закладів культури, пов'язаних з краєзнавством, виявлялась переважно в складанні каталогів на краєзнавчі фонди з метою задоволення запитів користувачів. Такою роботою займалися краєзнавчі музеї, архіви.

Бібліографічна діяльність обласних видавництв також була пов'язана зі створенням каталогів книг, що випускалися, у тому числі краєзнавчого змісту.

Наприкінці 60-х років вийшла з друку збірка матеріалів і документів "Луганщина в годы Великой Отечественной войны" — довідкове видання, що містило бібліографічні відомості про документи, присвячені краю. Варто зазначити, що у ті роки зростає інтерес до історії Великої Вітчизняної війни, і у 1969 році виходить з друку назване видання [9]. Частина документів і матеріалів, які характеризують події 1941—1945 років на території Луганської області, була опублікована вперше. Зазначена збірка складалася з таких розділів: "Луганская область в начальный период Великой Отечественной войны", "Немецко-фашистский оккупационный режим на Луганщине", "Борьба трудящихся Луганщины в тылу врага", "Освобождение территории области от немецко-фашистских оккупантов", "Помощь трудящихся Красной Армии в разгроме врага", "Восстановление народного хозяйства области в ходе войны". Видання мало розвинутий науково-допоміжний апарат. Кожен документ уміщував контрольні відомості, тобто найменування архіву, де він зберігається, номер фонду, опису, аркушів, відомості про те, чи є документ оригіналом, чи ні. Крім того, наприкінці довідкового видання були подані перелік документів, які були опубліковані у збірці; перелік використаних архівних джерел.

Отже, 30—60-ті роки ХХ століття ознаменовані подальшим розвитком краєзнавчої бібліографії Донбасу. Обласні бібліотеки поступово стають центрами краєзнавчої бібліографії, починають створювати краєзнавчі картотеки і

каталоги. З'являються комплексні покажчики, присвячені краю, такі як "Книги о нашем крае". Розвиток науки, промисловості та культури Донбасу призвів до збільшення випуску краєзнавчих видань, у тому числі періодичних, і як наслідок — до зростання кількості краєзнавчих бібліографічних посібників. Діяльність бібліотек наукових установ та вищих навчальних закладів була насамперед пов'язана з бібліографуванням праць наукових співробітників та викладачів. Починають виходити поточні універсальні науково-допоміжні покажчики, структура яких постійно удосконалювалась шляхом введення нових рубрик і підрубрик. Крім того, протягом 30—60-х років постійно удосконалюється методика укладання посібників.

Список використаної літератури

1. *Бібліографія по истории угольной и металлургической промышленности Донбасса* : библиогр. указ. / Совет нар. хоз-ва Луган. экон. админ. р-на ; сост.: Я. И. Корчмарь, Н. И. Кадыгроб, В. И. Левченко, Т. Ф. Зюзько. — М. : Госгортехиздат, 1960. — 75 с.
2. *Борцы за победу Октября на Луганщине* : рек. список лит. / Луган. обл. б-ка им. А. М. Горького. — 1966. — 22 с.
3. *Відбудова народного господарства Донбасу в 1920—1925 роках* : список л-ри / ЦНБ АН УРСР. — К., 1969. — 12 с.
4. *Город Ворошиловград и Ворошиловградская область* : список лит. / ГБЛ. — М. : [б. и.], 1947. — 26 с.
5. *Дремова Т. Система краеведческих библиографических пособий Донецчины как составная часть национальной библиографии Украины* / Т. Дремова // Бібл. форум. — 2006. — С. 26—28.
6. *Історія міст і сіл Української РСР* : у 26 т. : Донецька область / Ін-т історії АН УРСР ; голов. ред. УРЕ АН УРСР, редкол. тому: П. О. Пономарьов (гол. ред.) [та ін.]. — К. : Голов. ред. Укр. рад. енцикл. АН УРСР, 1970. — 992 с.
7. *Історія міст і сіл Української РСР* : у 26 т. : Луганська область / гол. ред. УРЕ АН УРСР, редкол. тому: Ю. Ф. Пономаренко (гол. ред.) [та ін.]. — К. : Голов. ред. Укр. рад. енцикл. АН УРСР, 1968. — 939 с.
8. *Книги Донбасса: аннот. кат., 1958* / Сталин. обл. контора книго-торга. — Сталино : [б. и.], 1957. — 52 с.
9. *Луганщина в годы Великой Отечественной войны* : сб. материалов и док. / редкол.: В. В. Шевченко, А. М. Бурмаков, Г. Я. Емченко [и др.] ; сост.: А. М. Бурмаков, Н. А. Буцько, В. Е. Вилисова. — Донецк : Донбасс, 1969. — 374 с.
10. *Луганщина промышленная* : библиогр. указ. / ЛОИБ им. А. М. Горького, НТБ Луганского дома техники ; сост.: А. Е. Скрипник, В. И. Левченко. — Луганск : [б. и.], 1967. — 161 с.
11. *Мельникова Д. История городов и сел Донецкой области* : библиогр. указ. лит. / Д. Мельникова; Донец. обл. [сельское] упр. культуры, Донец. обл. б-ка. — Донецк : [б. и.], 1964. — 249 с.
12. *Молодая гвардия* : список рек. лит. о Краснодар. комсом. орг. / Луган. обл. упр. культуры, Обл. б-ка им. А. М. Горького, Краснодар. гос. музей "Молодая гвардия" ; сост.: Л. А. Мелентьева, П. З. Дудников. — Луганск : [б. и.], 1959. — 38 с.
13. *Научная организация труда и управления в промышленности Донбасса* : библиогр. указ. / АН УССР, Донец. ин-т экономики пром-сти ; сост.: Я. И. Бодаренко, Ю. П. Ходос. — Донецк : [б. и.], 1968. — 26 с.
14. *Печать Донецкой области* : [библиогр. указ.] / Кабинет печати при отделе печати и издательств Донецкого обкома КП(б)У ; отв. за вып.: Хонгуров, Зинченко. — Донецк : [б. и.], 1936. — 57 с.
15. *Писатели Луганщины* : библиогр. указ. / Луган. обл. упр. культуры, Луган. обл. б-ка им. А. М. Горького ; сост. Г. Г. Табачникова. — Луганск : Донбасс, 1968. — 43 с.
16. *Положение о краеведческой работе областных, краевых, республиканских (АССР) библиотек* : утв. приказом МК РСФСР от 29.06.1959 г. № 489 // Краеведческая работа областных, краевых и республиканских библиотек : сб. ст. и материалов / М-во культуры РСФСР, ГБЛ ; ред.-сост.: А. Н. Бученков, Л. М. Вадиковская. — М., 1959. — С. 10—19.
17. *Экономика промышленности Донбасса (1963—1967)* : библиогр. указ. / Ин-т экон. пром-ти АН УССР, Донец. обл. науч. б-ка им. Н. К. Крупской. — Донецк : [б. и.], 1969. — 172 с.